

OSTRAVSKÁ UNIVERZITA V OSTRAVĚ

Prof. PhDr. Lenka Vaňková, Dr.
Filozofická fakulta
Katedra germanistiky
Reální 5
CZ-701 03 Ostrava 1

Oponentský posudek na habilitační práci

Mgr. Hany Bergerové, Dr.

*Untersuchungen zum Emotionswortschatz des Deutschen
anhand des semantischen Feldes „Ärger“
unter Berücksichtigung des Tschechischen
und mit Focus auf lernerphraseographische Fragestellungen*

Brno 2012, 313 s.

Vztah jazyka a emocí se v posledních dvaceti letech stává stále častěji předmětem lingvistického výzkumu. Vedle prací usilujících o popis a utřídění jazykových prostředků sloužících k verbalizaci jednotlivých emocí se ve stále větší míře objevují analýzy, jejichž cílem je odhalit emoční prostředky typické pro různé druhy textů. Vrostl i počet prací orientovaných kontrastivně: v česko-německé relaci k nim patří příspěvky vzniklé v rámci projektu GA ČR ‚Výrazové prostředky emocionality v česko-německé jazykové konfrontaci‘ (2009-2013), jehož spoluřešitelkou je autorka předložené habilitační práce.

Práce Mgr. Hany Bergerové, Dr. zaměřená na emoční lexikon, zejména frazeologizmy ze sémantického pole ‚zlost‘, v sobě propojuje hned několik pohledů na danou problematiku: pohled emočně-lingvistický, lexikografický a didakticko-kontrastivní.

V úvodní části, která vychází z emoční psychologie, jsou objasněny základní pojmy, s nimiž autorka dále pracuje: emoce obecně a zlost jako jedna ze základních emocí. Autorka poukazuje na nejednotnost názorů prezentovaných v odborné literatuře (např. na rozdíl mezi emocí a pocitem) a na tomto pozadí vymezuje svou pozici. Současně dokumentuje, jak se komponenty zlosti manifestují v jazyce a jak jsou poznatky emoční psychologie a priori zakotveny ve frazeologii.

Třetí kapitola je věnována vztahu jazyka a emocí, přičemž se zde autorka soustřeďuje výlučně na oblast emočního lexika. Vedle tradičního rozdělení na výrazy emoce vyjadřující a výrazy

emoce označující je pozornost zaměřena na metaforu jako prostředek, který je hojně využíván k verbalizaci tak složitého fenoménu, jakým emoce bezesporu jsou. Autorka podtrhuje, že výzkumy jednak potvrzují univerzálnost kognitivních procesů, na druhé straně prokazují rozdíly v metaforických konceptech, které jsou důsledkem kulturních odlišností. Poměrně hodně prostoru (s. 52-60) je věnováno objasnění pojetí metafory u Christy Baldauf (1997), která předložila na základě kritického zhodnocení klasifikace Lakoffa a Johnsona vlastní klasifikaci metafor. Na rozdíl od některých prací (viz Schwarz-Friesel 2007) vyzdvihuje Hana Bergerová rozdíl mezi metaforou a metonymií. Jako jeden z možných přístupů k výzkumu emočního lexika předkládá autorka sémantický koncept scény a rámce a uvádí příklady jeho aplikace na jazykový materiál vztahující se k emoci zlost. Protože scény jako mentální představy o typických příčinách vzniku emoce, o typických fyziologických, expresivních, kognitivních i subjektivně prožitkových komponentech emoce a současně i o typických vzorech chování spojených s určitou emoci evokují užití určitých jazykových prostředků, umožňuje jejich aplikace podrobné a přitom přehledné členění jazykového materiálu. Zvláště z pohledu výuky cizích jazyků se jeví využití prototypických scén a rámců jako velmi efektivní, což autorka dokládá na konkrétním ilustrovaném textu používaném ve výuce němčiny.

Ve čtvrté kapitole se Hana Bergerová zaměřuje na frazeologii. Problematicizuje zde znaky frazeologismů (víceslovnost, ustálenost a idiomaticitu) a v souladu se současným trendem ve frazeologickém výzkumu, který se soustřeďuje na jevy s nižším stupněm idiomaticity, zahrnuje do svého pojetí frazeologismů rutinní formulace, které slouží k plnění určitého komunikativního záměru, a kolokace. Po uvedení jednotlivých pohledů na kolokace se autorka přiklání k Hausmannovu pojetí kolokací jako spojení báze a kolokátora, přičemž za jejich typické znaky považuje ustálenost a z hlediska interlingválního také mnohdy nečekanou kombinatoriku. Zároveň vymezuje kolokace vůči kookurencím, přičemž současně upozorňuje na význam kookurenční analýzy pro lexikografickou práci.

Pátá kapitola je věnovaná problémům současné lexikografické praxe. Autorka se zamýšlí nad otázkou, jak se do koncepce slovníků promítá zaměření na uživatele a předkládá na základě zvolených kritérií a posouzení prezentace tří vybraných frazeologismů kritické zhodnocení několika slovníků. Analýza zahrnuje:

- Elektronický ‚LEXICON PLATINUM. Deutsch-tschechisches und tschechisch-deutsches Universalwörterbuch‘ (2008),
- ‚Česko-německý frazeologický slovník‘ (1999),

- ‚Deutsch-tschechisches Wörterbuch der Phraseologismen und festgeprägten Wendungen‘ autorů Heřman/Blažejová/Goldhahn et al. (2009).

Jeden z důvodů zjištěných nedostatků vidí Hana Bergerová ve slabé reflexi metalexikografické diskuse ze strany autorů slovníků a konstatuje, že v ideálním případě by měli být autoři současně také frazeology.

Šestá kapitola se zaměřuje na problematiku sémantického pole a vymezení jeho hranic. Autorka se přitom opírá o prototypické scénáře zlosti a na jejich základě představuje možnosti vnitřního členění daného pole.

V sedmé kapitole Hana Bergerová naznačuje metodologický postup při sestavování frazeologického slovníku pro studijní účely. Zdůrazňuje přitom roli elektronických korpusů v frazeografické praxi, zejména roli statistické kookurenční analýzy, a v rámci případové studie dokládá, jakým způsobem by měl být prováděn výběr frazeologizmů.

Jak vyplývá z uvedeného přehledu obsahu habilitační práce, převažuje v ní zřetelně hledisko metodologické: to je podpořeno vlastním empirickým výzkumem. Autorka prokazuje v každé z kapitol, že je důkladně obeznámena se stavem výzkumu v dané oblasti a předkládá nejen přehled jednotlivých názorů, ale také jejich kritické zhodnocení a vymezení vlastní pozice. (Viz např. s. 80: Autorka zde oponuje tvrzení Meese (1992), že existuje funkční distribuce mezi přímým lexikálním pojmenováním a konvencionalizovaným obrazným vyjádřením, a ukazuje na příkladech, že tentýž aspekt lze vyjádřit oběma způsoby). V některých případech by možná větší stručnost nebyla na škodu věci (např. zkrácení obšírného výkladu pojetí metafory u CH. Baldauf nebo redukce obdobných výkladů pojmů „Emotion“ a „Gefühl“ na s. 16 a 43). Tato drobná připomínka ale nic nemění na skutečnosti, že se autorce podařilo díky výběru relevantních oblastí a jejich logickému propojení vytvořit kompaktní celek, jehož výsledkem je ucelený pohled na problematiku jazyka a emocí především z hlediska frazeologického a lexikografického.

Ke kladům práce bezesporu patří aplikace daných teoretických premis na konkrétním jazykovém materiálu. Ten je souhrnně představen v příloze práce a zahrnuje 342 frazeologických jednotek tematizujících emoci zlost. Ačkoli Hana Bergerová na s. 223 deklaruje, že nezohledňuje příslušnost k různým varietám němčiny, domnívám se, že označení stylistické roviny má velký význam pro adekvátní verbalizaci emocí (zvláště pokud jde o nerodilého mluvčího) a mělo by být proto jedním z důležitých údajů ve frazeologickém slovníku.

Habilitační práce Hany Bergerové je zajímavá také po stránce jazykové. Autorka o emocích a jejich verbalizaci nejen píše, ale sama také hojně využívá emočního lexikonu k zaujetí čtenáře: tak např. na s. 100 konstatuje, že *...gehören eben auch Routineformeln zu den „neuen Welten“, auf deren Landkarte es noch viele weiße Flecken gibt, die zu Entdeckungsreisen einladen*. Obdobně hodnotí úroveň zpracování frazeologismů ve slovnících na s. 194: *Sie leidet immer noch unter so mancher (Kinder-)Krankheit...*, nebo stejně metaforicky přibližuje na s. 201 stav česko-německé lexikografické produkce: *Die deutsch-tschechische Wörterbuchlandschaft wies noch bis Kurzem dort einen Krater auf, wo ein deutsch-tschechisches phraseologisches Wörterbuch hätte sein sollen. Seit 2009 erhebt sich an seiner Stelle ein Hochgebirge*. (míněn je DTWPfW).

Vzhledem k tomu, že při komunikaci, a to i při komunikaci v cizím jazyce, nejde jen o předávání informací, ale zároveň o předání pocitů, postojů autora, tedy o Ausdrucksfunktion/expresivní funkci jazyka v pojetí K. Bühlera (1934), je nesmírně potřebné, aby studenti, a to nejen v pokročilém stadiu studia jazyka, mohli získat přehled o možnostech verbalizace emocí v cizím jazyce. Takový přehled může být nabídnut jako součást širšího frazeologického slovníku, v němž se mohou uplatnit principy členění a prezentace frazeologismů obsažené v předložené práci.

Jak autorka konstatuje, německo-český frazeologický slovník pro studijní účely zatím chybí. Předložená práce se dotýká všech aspektů, které by měli brát v úvahu jeho potenciální autoři/autorky, přičemž závěry, k nimž autorka dospěla při analýze sémantického pole „zlost“, lze aplikovat při prezentaci frazeologismů ve slovníku obecně: V tomto smyslu může předložená habilitační sloužit jako metodologický návod a východisko pro (frazeo)lexikografickou práci.

Závěr:

Práce Mgr. Hany Bergerové, Dr. splňuje standardní požadavky kladené na úroveň habilitačních prací v daném oboru.

V Ostravě dne 13. 6. 2013

Prof. PhDr. Lenka Vaňková, Dr.